

5 ключови констатации във връзка със системите за възстановително младежко правосъдие в страни-членки на ЕС от Източна и Централна Европа: България, Хърватия, Унгария, Румъния, Словения

Неотдавна излязъл доклад за Европейския модел на възстановително правосъдие за непълнолетни лица откроява предимствата на възстановителния подход спрямо закононарушенията, извършени от деца.

Възстановителното правосъдие предлага алтернатива на традиционния подход към престъпленията и реакцията спрямо тях, особено ако става дума за непълнолетни заподозрени. Някои от основните предимства на мерките на възстановителното правосъдие са:

- ⑤ Тенденция за все по-ограничено прилагане на принципите на възмездителното правосъдие.
- ⑤ Насочване към първопричините и последиците от престъпния акт: поправяне на нанесената вреда; насърчаване на рехабилитацията и реинтеграцията на детето в общността.
- ⑤ Търсене на оздравителен ефект, взаимно уважение и укрепване на отношенията; може да се прилага спрямо деца, които са жертви, свидетели или правонарушители и да се насърчава във всички етапи на наказателноправните процесуални действия.
- ⑤ По-ниски норми на рецидивизиране; по-голяма вероятност за завършване на образованието и подобряване на възможностите в живота за младежите.

Съществуват редица методи за прилагане на мерките на възстановителното правосъдие, като например медиацията, помирителното производство, групи/кръгове за обсъждане и осъждане (conferencing and sentencing circles). Един от най-главните и най-често използвани инструменти е Медиацията между жертвата и извършителя (МЖИ) (Victim-Offender Mediation), при който се събират пострадалата страна, непълнолетния правонарушител, неговите родители или настойници, специалисти от областта на закрилата на детето и правосъдието, представители на училището и общността, за справяне с проблема.

Като цяло ползите за деца, участващи в производства по възстановително правосъдие (ПВП), са както следва:

- ⑤ Намалена склонност към противообществено поведение в общността и у дома;
- ⑤ Осъзнаване на последствията от действията от страна на децата върху другите и възможност за поемане на отговорност;
- ⑤ Жертвите споделят за по-ниска степен на страх и симптоми на посттравматичен стресов синдром благодарение на ПВП;
- ⑤ Най-малко 85% от жертвите, участвали в ПВП, изразяват удовлетворение.

Следва обобщено представяне на ключови констатации във връзка с прилагането на мерките на възстановителното правосъдие при непълнолетни извършители в пет държави от Централна и Източна Европа, членове на ЕС – България, Хърватия,

Унгария, Румъния и Словения.

България

В България по силата на документи, приети неотдавна, се утвърждава предимството на мерките на възстановителното правосъдие пред наказателните мерки. Водещ аспект в мерките на възстановителното правосъдие - **Медиацията между жертвата и извършителя (МЖИ)** – е въз основа на Закона за медиацията от 2004 г. В страната МЖИ, освен че се предлага само на етап съдопроизводство, а не и в досъдебните фази, не е приложима спрямо непълнолетни извършители.

За непълнолетни закононарушители малкият брой мерки от възстановително естество могат да се открият в Закона за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните от 1958 г. Те включват извинение на пострадалия от страна на правонарушителя, възстановяване на щетите чрез полагане на труд, ако е възможно, участие в образователно-възпитателни програми, консултации с цел рехабилитация и труд в полза на обществото. Тези мерки обаче се определят като неизцяло възстановителни, тъй като в тях не участва пострадалият, наред с извършителя. По силата на това обстоятелство не съдържат изначалния принцип на възстановяването, а именно доброволността, защото са мерки, наложени от местните комисии за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните. Съответно масово предпочитаният подход в България си остава възмездителното правосъдие, а не възстановителното, едновременно като нормативна уредба и като практика.

Хърватия

Система за ПВП е разработена и в Хърватия. Отново водещо средство е МЖИ – в Хърватия се нарича „извънсъдебно уреждане“. В страната медиацията е приложима спрямо непълнолетни правонарушители и млади пълнолетни закононарушители във всяка една фаза на наказателноправните процесуално-следствени действия, въпреки че най-голямата им роля е в досъдебната фаза. Прокурорът или Съдебният съвет за непълнолетни може да постанови специални „образователно-възпитателни мерки“, за да не се прилага наказание, като те включват извинение на пострадалия или полагане на труд в полза на обществото. Производството по медиация, което следва да приключи в рамките на три месеца, може да е под формата на някое от постановените задължения, на принципа на доброволността на двете страни – потърпевшата и извършителя. Включва се и възможността за участие в програми за рехабилитация или психосоциално лечение със съгласието на младия правонарушител със съответните условия.

Служби за медиация упражняват дейност в Загреб, Осиек и Сплит. През 2003 г. в Словакия се създава Асоциацията за извънсъдебно уреждане. Три служби обаче са твърде малко. Именно поради това необходимостта от разширяване на практиката е голяма. Особено предвид факта, че проучвания за оценка сочат високи нива на удовлетворение и на двете страни - пострадали (95%) и заподозрени (94%), а 90% от производствата по медиация приключват със споразумение между жертвата и правонарушителя, като 86% от тях биват успешно изпълнени.

Унгария

Унгария също е стартирала прилагането на мерки на възстановителното правосъдие главно чрез МЖИ. Други алтернативи включват „пробационен надзор“, при който се отлага влизането в сила на присъдата на извършителя. Ударението пада върху предоставянето на подкрепа и намаляването на риска от рецидивизъм, като правонарушителят става подназорен на пробационния служител, а мярката е допустима за всички категории закононарушения, извършени от непълнолетни. Наказателният кодекс съдържа понятието „активно разкаяние“ (“active repentance”) от 2006 г., отнасящо се до постигане на прекратяване на производството срещу непълнолетни извършители.

МЖИ може да се прилага както в досъдебната фаза, така и в хода на наказателнопроцесуалните действия. Медиацията следва да отговаря на няколко условия, като максимален срок от три месеца за приключване на производството, както и поемане на разноските от извършителя, освен при освобождаване от задължението за плащане на съдебните разноските преди откриването на производството. Отнасянето на даден случай за МЖИ отново е в правомощията на прокурора или по молба на страните и със съгласие на страните. Въпреки че възможността за МЖИ е приложима спрямо непълнолетни лица за всякакви деяния, наказуеми с до *пет* години лишаване от свобода, при някои условия не се допуска МЖИ. Например ако извършителят е член на престъпна групировка, ако деянието е извършено в периода на отлагане на наказателно преследване, по време на пробация или при произнасяне на присъда и преди влизането в сила на присъда за задържане, както и ако деянието е извършено в рамките на две години след успешно участие в медиация. На практика обаче изглежда използването на медиация е доста ограничено (в около 10% от всички производства през 2012 г.). До известна степен това може да се отдаде на склонността на прокурорите и съда да избират алтернативната мярка „пробационен надзор“, както и на други ограничаващи фактори като например наличието на и достъпа до квалифицирани медиатори.

Румъния

С наскоро извършените реформи на наказателното законодателство в Румъния се създадоха условия за промени в посока по-широко прилагане на МЖИ. Първата подобна инициатива се случи през 2006 г. със Закона за медиацията. Осигури се защита на специални процесуални права за непълнолетни чрез правна помощ и присъствие на родители или настойници при дела с непълнолетни извършители; даде се възможност за участие на пробационни служители, социални работници, роднини или членове на общността. Новият Наказателно-процесуален кодекс (2014 г.) набляга на аспектите, свързани с медиацията. Досъдебните и съдебните наказателноправни производства трябва да бъдат спирани, в случай че страните постигнат споразумения по пътя на медиацията. Разширява се приложното поле на медиацията за деяния, наказуеми с глоба или лишаване от свобода за срок до седем години; прокуратурата може да не възбуди наказателно преследване, ако от това не произтичат ползи за обществото и извършителят е изпълнил своите задължения по силата на споразумението от медиацията. Прокуратурата може да определи срок не по-дълъг от девет месеца, в рамките на който следва да се изпълнят задълженията. Органът, отговарящ за

обучението и наблюдението на производствата по медиация е Съветът по медиация. В този смисъл медиаторите са обучени професионалисти, а не доброволци, въпреки че работят на частни начала, поради което разноските се поемат от страните.

Малобройни са проучванията за оценяване на ефективността на и нагласите спрямо МЖИ, а официални данни като цяло липсват. Наличните изследвания открояват относително високите нива на удовлетвореност на участниците в производствата по медиация. Повечето участници оценяват положително активното си участие в медиацията. Близко 90% от бенефициерите са удовлетворени от споразуменията от медиацията. Въпреки че едно проучване от 2010 г. установи, че прокурорите и съдиите по МЖИ, задължени по закон да осведомяват страните за възможността за медиация, като цяло изразяват положително позиция, знанията и информацията са ограничени. Това откроява силната необходимост от по-надлежно информиране по въпросите като процедури за медиация, доставчици на услуги за медиация и отчитане на опита с медиацията, за да се повиши нейната ефективност и приложение. Като цяло Румъния е постигнала огромен напредък в предоставянето на мерки, алтернативни на наказателните, което несъмнено в дългосрочен план ще е благотворно.

Словения

Началото на практиката на възстановителното правосъдие в Словения е положено още през 1995 г., а от 1999 г. се прилага МЖИ. Но обособено младежко правосъдие няма, при все че новият Наказателен кодекс (2008 г.) съдържа разпоредби в този смисъл. МЖИ в Словения може да се използва както в досъдебната, така и в съдебната фаза на производството, (единствено) по прокурорско искане за деяния, наказуеми с до пет години лишаване от свобода. Като цяло законът е по-благосклонен спрямо непълнолетните извършители и дори когато извършителят е осъждан по-рано, може да се прилага медиация. С толкова ниска норма на отнасяне на случаи за решаване с методите на медиацията, съвсем естествено е успеваемостта да е висока, предвид внимателната преценка при казуси, насочени за медиация.

Независимо от горните предизвикателства, в т. ч. огромния спад на броя производства по медиация и липсата на финансиране за медиаторите, действащата нормативна уредба като цяло благоприятства използването на медиация и други мерки в духа на възстановителното правосъдие до определена степен. В този смисъл мерките на възстановителното правосъдие може да бъдат укрепени във времето с помощта на отдадени изследователи и професионалисти в областта на правото и социалната работа.

Материалът е изготвен от Симона Демкова за for Child Hub, юни 2016 г.

Източник: International Juvenile Justice Observatory, . Research And Selection of the Most Effective Juvenile Restorative Justice Practices in Europe: Snapshots from 28 EU Member States. Brussels: International Juvenile Justice Observatory, 2015. Web. European Research on Restorative Juvenile Justice Volume I.